

УДК 336.71

JEL classification: C10, E58, G21, P40

Ганна КАРЧЕВА

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та
соціального забезпечення,
Університет банківської справи, Україна
E-mail: anna.karcheva@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5897-8445
Researcher ID: AGG-5797-2022

Ірина КАРЧЕВА

кандидат економічних наук,
ТОВ «ШОП-ЖСМ», Україна
E-mail: ira.karcheva@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1083-4837
Researcher ID: AGG-5748-2022

© Ганна Карчева, Ірина Карчева, 2022

Отримано: 17.01.2022 р.

Прорецензовано: 20.01.2022 р.

Рекомендовано до друку: 26.01.2022 р.

Опубліковано: 26.01.2022 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ганна Карчева (Україна)
Ірина Карчева (Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКІВ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Існуючі економічні та управлінські механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки банків в Україні не завжди є надійними інструментами, оскільки здебільшого стосуються окремих аспектів діяльності банку, а не в цілому розгляду банку як складної відкритої динамічної системи. Відповідно до системного підходу основою безпеки таких систем є дотримання банком стійкості та динамічної рівноваги. При цьому стійкість має розглядатися в трьох аспектах – стійкість траєкторії розвитку, стійкість атрактора і структурну стійкість.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо формування ефективної системи управління фінансово-економічною безпекою банків з врахуванням ризиків в діяльності банків.

Методологічною базою дослідження є системний підхід, методи аналізу і синтезу, теоретико-логічні узагальнення та гіпотези, економіко-математичні методи.

Результати. Обґрунтована доцільність використання інтегрованої моделі управління фінансово-економічною безпекою банків, яка базується на ефективній системі ризик-менеджменту і передбачає систематичний процес виявлення небезпеки, вимірювання, моніторингу, контролю, звітування та адекватного регулювання на всіх організаційних рівнях. Запропонована інтегрована модель має включати такі базові компоненти, як: оцінка наявного потенціалу безпеки банку; адаптаційний (стабілізуючий) механізм; отримання синергетичного ефекту. Формування ефективної системи управління фінансово-економічною безпекою банків неможливо без якісної її діагностики та постійного моніторингу потенціалу безпеки банків. Для оцінки потенціалу фінансової безпеки банків розроблено узагальнюючий показник, який розраховується на основі оцінки ризиків та наявного потенціалу міцності банку. Запропоновано використовувати сигнали раннього оповіщення, які враховують динаміку та мінливість ліквідності та результативності діяльності банків. Здійснена експериментальна апробація запропонованих інструментів за даними фінансової звітності банків.

Висновки. У статті розкрита сутність фінансово-економічної безпеки банків та визначені складові механізму управління безпекою банків. Розроблені концептуальні підходи передбачають використання превентивних методів для упередження виникнення загрози для безпеки банків.

Карчева Г., Карчева І. Теоретичні та практичні аспекти управління фінансово-економічною безпекою банків. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 1. С. 188-198.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.188>

Ключові слова: фінансово-економічна безпека; управління; банки; стійкість; діагностика; моніторинг.

UDC 336.71

JEL classification: C10, E58, G21, P40

Ganna KARCHEVA*Doctor of Economics**Professor,**Banking University, Ukraine*E-mail: anna.karcheva@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5897-8445

Researcher ID: AGG-5797-2022

Iryna KARCHEVA*PhD in Economics,**SHOP-GSM LLC, Ukraine*E-mail: ira.karcheva@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1083-4837

Researcher ID: AGG-5748-2022

© Ganna Karcheva, Iryna Karcheva, 2022

Received: 17.01.2022

Revised: 20.01.2022

Accepted: 26.01.2022

Online publication date: 26.01.2022

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Ganna Karcheva (Ukraine)
Iryna Karcheva (Ukraine)

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF MANAGING THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF BANKS

ABSTRACT

Introduction. Existing economic and managing ways to ensure the financial and economic security of banks in Ukraine are not always reliable tools, because its mostly relate to certain aspects of the bank's activities, rather than the bank as a whole open dynamic dynamic system. According to the system approach, the basis of security of such systems is the bank's compliance with stability and dynamic balance. In this case, the stability should be considered in three aspects – the stability of the trajectory of development, the stability of the attractor and structural stability.

The purpose of the study is the theoretical justification and development of practical recommendations for the building an effective system of financial and economic security management of banks considering the risks in its activities.

Method (methodology). The methodological basis of the study is a systematic approach, methods of analysis and synthesis, theoretical and logical generalisations and hypotheses, economic and mathematical methods.

Results. It was justified the expediency of using an integrated model of financial and economic security management of banks, which is based on an effective risk management system and provides a systematic process of risk identification, measurement, monitoring, control, reporting and appropriate regulation at all organizational levels. The proposed integrated model should include such basic components as: assessment of the existing security potential of the bank; adaptive (stabilizing) mechanism; obtaining a synergistic effect. The building of an effective system for managing the financial and economic security of banks is impossible without high-quality diagnostics and constant monitoring of the security potential of banks. A summary indicator has been developed to assess the potential of financial security of banks assessment, which is calculated on the basis of risk and the available potential of the bank's strength. It is proposed to use early warning signals that consider the dynamics and variability of liquidity and performance of banks. Experimental testing of the proposed instruments was carried out according to the financial statements of banks. The article reveals the essence of financial and economic security of banks and identifies components of the mechanism of bank security management. Developed conceptual approaches involve the use of preventive methods to prevent threats to the security of banks.

Karcheva, G., & Karcheva, I. (2022). Theoretical and practical aspects of managing the financial and economic security of banks. *Economic analysis*, 32 (1), 188-198.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.188>

Keywords: financial and economic security; management; banks; stability; diagnostics; monitoring.

Вступ

Проблема забезпечення та зміцнення фінансово-економічної безпеки банків України існувала завжди, але особливої актуальності вона набуває сьогодні в умовах підвищених ризиків у діяльності банків, активної цифровізації діяльності. Така ситуація значною мірою зумовлена специфікою розвитку вітчизняних банків, перманентним виникненням фінансових криз, які з кожним разом ставали все глибшими і спричиняли значні втрати капіталу, платоспроможності та ліквідності, призводили до зниження фінансово-економічної безпеки банків. Саме тому теоретичні та практичні аспекти управління фінансово-економічною безпекою в умовах існуючих викликів набувають особливої актуальності для банків у сучасних умовах.

Питання забезпечення стабільного розвитку та безпеки банків в Україні, розкриття сутності та факторів і можливих загроз для банківської безпеки досліджували такі вчені, як: О. Барановський [1], В. Вовк [2], Н. Євченко [3], О. Криклій [3], А. Полторак [4], С. Роденко [5], С. Сенишин [6], Л. Шевців [6], Д. Щербатих [7], Б. Шпильовий [7], та ін. Підвищена увага до безпеки діяльності банків зумовлена тим, що існуючі на сьогодні економічні та управлінські механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки банків в Україні не завжди є надійними інструментами в умовах постійних внутрішніх і зовнішніх загроз, оскільки здебільшого стосуються окремих аспектів діяльності банку, а не в цілому розгляду банку як складної динамічної системи.

Мета статті

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо формування ефективної системи управління фінансово-економічною безпекою банків з врахуванням ризиків в діяльності банків.

Виклад основного матеріалу дослідження

Концептуальні підходи до управління фінансово-економічною безпекою банків передбачають цілісне бачення завдань, принципів, системи та інструментів управління

фінансово-економічною безпекою банків, які спрямовані на забезпечення фінансової стабільності банків, підтримання на достатньому рівні ліквідності та платоспроможності банків, створення умов для досягнення тактичних і стратегічних цілей ефективного функціонування та сталого розвитку банків. Ускладнюється управління безпекою банків відсутністю єдиного підходу до трактування сутності самого поняття «фінансово-економічна безпека банків» та чіткого, цілісного механізму управління нею. Зазвичай, науковці виокремлюють такі види безпеки банку, як: фінансова безпека [1; 2]; економічна безпека [3; 5; 6]; правова безпека; кадрова безпека (безпека персоналу); інформаційна безпека; операційна безпека та ін. Натомість, одні науковці вважають визначальною для банків економічну безпеку банків, основною функціональною складовою якої є фінансова безпека. Інші науковці стверджують про те, що слід поєднати два важливих види банківської безпеки (фінансову й економічну) й правильно буде розглядати поняття «фінансово-економічна безпека банку» [5; 6]. При цьому розкриття науковцями сутності фінансової та економічної безпеки банків часто є ідентичними. Так, С. Роденко визначає економічну безпеку банку, як такий стан банку, що забезпечує підвищення його стійкості та надійності, ефективності діяльності та здатність протистояти існуючим та уникати імовірних загроз [5]. Д. Щербатих і Б. Шпильовий трактують фінансову безпеку банку як стан банківської установи, що характеризується збалансованістю та стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку. Як бачимо, С. Роденко, Д. Щербатих і Б. Шпильовий розглядають економічну і фінансову [безпеку банку через його стійкість до можливих внутрішніх і зовнішніх загроз [5; 7].

Натомість, на сьогодні основна увага науковців зосереджена на фінансовій безпеці банків як фінансових посередників. При цьому науковці пов'язують фінансову безпеку банків з сукупністю умов, рівнем достатності власного капіталу; ступенем захищеності інтересів громадян, господарюючих суб'єктів,

суспільства та держави [1], у вмінні нарощувати та зберігати фінансовий потенціал на конкурентних позиціях [6], але у більшості випадків визначають фінансову безпеку банків як фінансовий стан банків, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз [2].

Водночас слід зауважити, що науковці при трактуванні поняття «фінансова безпека банку» часто не розглядають такі його визначальні компоненти як здатність банку ефективно виконувати свої функції, насамперед, платіжно-розрахункову, посередницьку, інвестиційну, інноваційну як в стабільних умовах, так і в період фінансової турбулентності, фінансових шоків; своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями перед вкладниками і кредиторами, досягати цілей магічного трикутника «прибутковість-ліквідність-надійність», тощо.

Керуючись сутністю самого поняття «безпека банку» як складної багатокомпонентної системної характеристики, на нашу думку, не зовсім коректно протиставляти фінансову і економічну безпеку банку. Це є дві важливі, рівнозначні, взаємопов'язані складові поняття «фінансово-економічна безпека банку». І саме такий підхід дозволяє уникнути протиставлення трактування фінансової та економічної безпеки банку. Банк зможе забезпечити фінансову безпеку за умови дотримання економічної безпеки, і навпаки, економічна безпека банку можлива лише при дотриманні банком фінансової безпеки.

Відповідно до системного підходу основою фінансово-економічної безпеки банків є стійкість і рівновага, які є властивостями відкритих динамічних систем, здатних до розвитку та саморегулювання, до яких належать банки. Яскравим прикладом нестійкості є динамічний хаос. Відповідно до загальної теорії систем режим функціонування динамічних систем називається стійким, якщо малі збудження затухають в часі, наближаючись до нуля. Якщо цього не відбувається і малі відхилення від рівноважного режиму функціонування банку зростають в часі, такий режим буде нестійким [8]. У нестійких системах зовсім незначні зовнішні або внутрішні впливи спричиняють

масштабні зміни, які є не порівняльними з причинами, котрі їх зумовили. У математиці при дослідженні стійкості систем виділяють три визначення стійкості за Ляпуновим [9, с. 13–23], використання яких при оцінці стійкості банків розглянуто в науковому дослідженні [8, с. 52-56]. Перше визначення стосується стійкості траєкторії стабільного функціонування і розвитку банків в умовах відсутності фінансових криз, і передбачає, якщо траєкторія розвитку банку внаслідок впливу чинників може відхилитися від рівноважної на незначну величину, і при цьому ніяких якісних змін в поведінці банків не відбувається, то незначні зовнішні і внутрішні впливи на діяльність банків не можуть суттєво змінити фінансовий стан та траєкторію його розвитку. Друге визначення стосується стійкості атрактора (стійкість інваріантної множини) або асимптотична стійкість, яка відображає властивість системи повертатися до рівноважної траєкторії розвитку після припинення дії зовнішнього впливу, або, іншими словами, це здатність банку намагатися з різних початкових фінансових станів (стабільного, задовільного, нестабільного) досягнути атрактора рівноважного стійкого стану. При управлінні фінансово-економічною безпекою банків необхідно, щоб такою "притягальною" інваріантною множиною були траєкторії стабільного розвитку банку. Якщо банк як система є асимптотично стійким, важливо знайти максимально допустиму величину можливих відхилень $\delta(t_0)$, інваріантну множину стійких станів банку. Третє визначення стосується структурної стійкості банків, коли стійкість залежить лише від зміни параметрів, і передбачає насамперед збереження топологічної структури траєкторії розвитку, коли при безперервних впливах зовнішніх і внутрішніх чинників траєкторія розвитку банку залишається незмінною. При цьому структурна стійкість банків поряд із капіталізацією, ліквідністю, прибутковістю, виступають необхідною умовою стійкості траєкторії розвитку (визначення 1) та стійкості атрактора (визначення 2), що дозволяє банкам завдяки самоорганізації та регулюючим впливам самого банку та Національного банку України повертатися в рівноважний стан в умовах впливу дестабілізуючих екзогенних та

ендогенних факторів. У випадку, коли неможливо забезпечити стійкість банку за рахунок зміни параметрів, зокрема, шляхом збільшення капіталу, надання НБУ кредитів рефінансування банкам для підтримання ліквідності та інших заходів, то такі банки є структурно нестійкими і вони переходять в категорію проблемних.

Отже, основою фінансово-економічної безпеки банку є його стійкість в широкому розумінні, яка базується на вище розглянутих трьох видів стійкості банку – стійкості траєкторії розвитку, стійкості атрактора і структурної стійкості. За такого підходу фінансово-економічна безпека банку означає підтримання певних визначальних параметрів (капіталу, ліквідності, прибутковості, ризиків) поблизу деякого постійного рівня, тобто здатність банку як відкритої динамічної системи зберігати стабільність свого внутрішнього фінансового стану шляхом скоординованих реакцій, спрямованих на підтримку динамічної рівноваги завдяки наявності двох типів зворотного зв'язку – від'ємного, що дозволяє банкам повернутися до стійкого (стабільного) стану, та позитивного, що використовується для переходу на новий етап розвитку банків. Динамічний розвиток і підтримання стійкості банків перебувають у певному протиріччі, оскільки висока динаміка, як правило, супроводжується зростанням ризиків і зниженням стійкості і, як наслідок, рівня фінансово-економічної безпеки банків. Наглядним прикладом, може бути кредитний бум в 2006-2008 роках, коли кредитний портфель банків України зростав вдвічі за рік, який закінчився глибокою фінансовою кризою 2008-2009 років. Втім, небезпечна і протилежна ситуація, котра може простежуватися в посткризовий період, коли є певна стабільність в діяльності банків, однак розвитку немає. Тому проблема полягає в тому, щоб знайти оптимальне співвідношення між динамікою зростання банків та їх безпечною діяльністю і стабільним розвитком.

Зауважимо, що більшість інструментів управління фінансово-економічною безпекою банків ґрунтуються на статичному підході, не ув'язують безпеку з розвитком банку, досягненням стратегічних цілей. У зв'язку з цим пропонуємо розглядати два види фінансово-економічної безпеки банку:

«поточна фінансово-економічна безпека банку» (пов'язана із забезпеченням ефективного та стабільного функціонування банку) та «стратегічна фінансово-економічна безпека банку» (пов'язана зі стабільним розвитком банків). Щодо поточної фінансово-економічної безпеки банку, то це означає, що банк має підтримувати динамічну рівновагу в будь-який момент, тобто постійне дотримання банком певних критеріїв (параметрів) фінансової стійкості в межах δ -області (обов'язкових економічних нормативів, показників системи раннього реагування, капіталу, рентабельності, ліквідності, допустимих ризиків тощо), що дозволяє ефективно виконувати функції та протистояти зовнішнім і внутрішнім ризикам. Стратегічна фінансово-економічна безпека банку безпосередньо пов'язана з реалізацією пріоритетних цілей розвитку банків на інноваційних засадах за підтримання банківської безпеки та забезпечення конкурентоспроможності банків [10]. З огляду на зазначене, фінансово-економічна безпека банку – це стабільний фінансовий стан банку, який характеризується підтриманням фінансової стійкості та динамічної рівноваги, здатністю банку протистояти ризикам в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити достатній рівень ліквідності та платоспроможності, ефективне виконання функцій та розвиток банківського бізнесу, високу результативність і конкурентоспроможність банку на внутрішньому та міжнародних ринках.

Відповідно до запропонованого трактування фінансово-економічної безпеки банків механізм забезпечення має включати дві рівнозначні складові – фінансову та економічну безпеку. При цьому фінансова безпека банку передбачає дотримання фінансової стійкості та рівноваги, які передбачають наявність достатнього рівня платоспроможності, ліквідності, мінімальні ризики для надходжень та капіталу банку. Економічна безпека банку насамперед пов'язана з достатнім рівнем ефективності та конкурентоспроможності банку, сталим розвитком банку на інноваційних засадах.

Банк постійно перебуває під впливом внутрішніх і зовнішніх загроз, серед яких прийнято виділяти: природні, антропогенні,

технологічні [11]. З огляду на зазначене, управління фінансово-економічною безпекою банків має базуватися на превентивних методах, які включають сукупність прийомів, способів і методів, які дозволяють забезпечити достатній рівень безпеки банків, як в стабільних умовах, так і в умовах невизначеності, прогнозувати настання ризикових подій і вживати превентивні заходи для недопущення зниження рівня фінансово-економічної безпеки банків через виникнення реальних та потенційних загроз втрати ліквідності та платоспроможності. В основу управління фінансово-економічною безпекою банків має бути покладена інтегрована модель, яка базується на ефективній системі ризик-менеджменту, що включає систематичний процес виявлення, вимірювання, моніторингу, контролю, звітування та адекватного регулювання на всіх організаційних рівнях банку. Інтегрована модель включає такі базові компоненти:

1) наявність в банків певного потенціалу безпеки (капіталу, ліквідності, прибутковості, резервів), що дозволить поглинати збудження, обумовлені впливом зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів і тим самим забезпечувати ефективне виконання функцій, підтримувати фінансову стійкість та динамічну рівновагу в банку, не допускаючи перевищення заданих відхилень від траєкторії ефективного функціонування та стабільного розвитку;

2) володіння адаптаційним (стабілізуючим) механізмом, який би забезпечував повернення банку до стійкої траєкторії (у разі її відхилення від допустимого рівня) відповідно до визначеної системи цілей. Це включає нормативно-правове регулювання та цілеспрямовані впливи менеджменту банку та регулятора, Національного банку України (включаючи надання кредитів рефінансування життєздатним банкам для підтримання ліквідності) та інших державних органів влади, а також процеси самоорганізації в діяльності банку, які також мають відігравати важливу роль;

3) забезпечення отримання синергетичного ефекту, що означає здатність банків до конструктивної узгодженої взаємодії між собою, небанківськими установами, фінтех-компаніями та з Національним банком

України, іншими державними регуляторами для забезпечення фінансово-економічної безпеки банків та їх стабільного клієнтоорієнтованого розвитку на інноваційних засадах, посилення позитивного впливу діяльності банків у забезпеченні сталого розвитку економіки.

На практиці банки мають використовувати такі механізми управління фінансово-економічною безпекою банків, які б передбачали уникнення загроз або мінімізацію їх потенційних негативних наслідків; клієнтоорієнтовані на надійних клієнтів, та ризикорієнтовані, які б передбачали збалансоване зростання капіталу та обсягів діяльності, впровадження ефективних систем управління ризиками з врахуванням міжнародних стандартів та вимог Національного банку України [12]. При цьому досягнення банками належного рівня безпеки неможливо без якісної її діагностики, аналізу динамічних змін та взаємозалежностей, дослідження впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, постійного моніторингу та класифікації рівня безпеки за такими рівнями:

1. Високий рівень фінансово-економічної безпеки та стабільний прогноз на майбутнє передбачає наявність значного потенціалу стійкості і безпеки завдяки ефективному ризик-менеджменту, високому запасу капіталу, ліквідності, надходжень для нейтралізації дестабілізуючих впливів зовнішніх та внутрішніх факторів.

2. Допустимий рівень безпеки – рівень безпеки, що гарантує достатній рівень платоспроможності, амортизацію шоків і виконання банками платіжної, розрахункової, посередницької та інших функцій на заданому рівні. У разі непередбачених обставин як резерв ліквідності (ресурсів) можуть бути використані кредити рефінансування НБУ або запозичень на фінансових ринках. Достатній рівень фінансово-економічної безпеки означає, що банк володіє певним потенціалом безпеки і стійкості, про що свідчить дотримання обов'язкових економічних нормативів, індикаторів раннього реагування із певним запасом.

3. Нестійкий (передкризовий) рівень безпеки означає загрозу втрати банком платоспроможності, за якого ще зберігається можливість відновлення рівноваги в платіжній

системі і забезпечення своєчасного виконання зобов'язань за рахунок збільшення капіталу та залучення додаткових коштів, однак відсутні фінансові ресурси (запас ліквідності та капіталу) для нейтралізації непередбачених шоків. Потенціал фінансово-економічної безпеки банку практично дорівнює нулю. Банк дотримується обов'язкових економічних нормативів на граничному рівні.

4. Критичний (кризовий) рівень безпеки, за якого банк перебуває на межі банкрутства. Такий рівень безпеки банки можуть мати під час фінансової кризи, коли їх ліквідність значною мірою підтримується за рахунок надання Національним банком України кредитів рефінансування в значних обсягах.

Зауважимо, що на сьогодні більшість методик оцінки банківської безпеки використовують індикативний метод, де визначений набір індикаторів порівнюють з пороговими значеннями і обчислюють інтегральний показник безпеки. Так, у Методичних рекомендаціях [13] пропонується використовувати 7 індикаторів для оцінки банківської безпеки. Втім, реально можна використати лише 5 показників, оскільки інформація по 2 показникам НБУ не оприлюднюється (частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків та співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів). Проведене дослідження засвідчило про необхідність удосконалення Методичних рекомендацій, оскільки враховуються тільки показники вразливості, загроз і не приймаються до уваги буфери безпеки банків (капітал, ліквідність, резерви, прибутковість), а також рівень напруженості ситуації. Так, станом на 01.01.2022 р. частка NPL становила по банківській системі майже 30,02 % (індикативне значення – не більше 5%), а при розрахунку інтегрального показника цей показник практично має ту ж значимість, що й інші показники. При розробленні нової редакції Методичних рекомендацій слід передбачити використання індикаторів, більш чутливих до ризиків, які б володіли сингулярністю, враховували взаємозв'язки між індикаторами безпеки банків та економіки. Вдосконалена інформаційна модель має бути узгоджена з міжнародними підходами, чинним законодавством та нормативно-правовими актами НБУ.

Для моніторингу фінансово-економічної безпеки банків важливим є не тільки оцінка рівня банківської безпеки, але й визначення наявного потенціалу безпечної діяльності. Таку оцінку пропонуємо оцінювати на основі дотримання банками обов'язкових економічних нормативів та розрахунку інтегрального показника потенціалу фінансової безпеки банків [8]. За зростання значення узагальнюючого показника можна говорити про підвищення потенціалу безпеки банків, а в разі зменшення – про зниження. У разі порушення хоча б одного нормативу, рівень безпеки банку має оцінюватися як нестійкий або критичний. Проведені розрахунки узагальнюючого показника потенціалу фінансової безпеки по системі банків України за 2020-2022 роки показали, що потенціал безпеки по системі банків залишається на достатньому рівні (табл. 1).

Для забезпечення ефективного управління фінансово-економічною безпекою банків важливого значення набуває формування індикаторів, розроблених за допомогою економіко-математичних методів, які б виступали сигналами раннього оповіщення можливих проблем в банку. Вагоме місце у системі раннього оповіщення займає оцінка стабільності ресурсної бази та кредитного портфеля банків, зокрема, депозитного портфеля, його мінливості та динаміка. Якщо коефіцієнт волатильності депозитного або/та кредитного портфеля становить більше 10%, то така ситуація потребує посиленого контролю з боку керівництва банку та з'ясування причин, що зумовили таку ситуацію: чи це було вилучення коштів великими кредиторами та вкладниками, чи навпаки – залучення нових клієнтів і розширення депозитної бази банку. Можливо почалося масове неповернення кредитів чи розпочався «кредитний бум», банк знизив вимоги до платоспроможності позичальників і розпочав агресивну кредитну політику, яка супроводжується динамічним зростанням кредитного ризику за відсутності надійних механізмів його хеджування, що загрожує фінансово-економічній безпеці банків. Чим вищим є коефіцієнт варіації, тим більш мінливою є ситуація в банку, що характеризує меншу стабільність ресурсів/кредитного портфеля банку, а нестабільність портфелів підвищує ризик

утрати банками ліквідності та платоспроможності, ймовірність розвитку кризових сценаріїв, що створює загрозу для фінансово-економічної безпеки банків.

Нами була проведена оцінка мінливості депозитного портфеля фізичних осіб та кредитного портфеля для суб'єктів господарювання по системі банків України. Ці індикатори вважаються найбільш чутливими до внутрішніх та зовнішніх загроз, зокрема, паніки населення, коли починається масове вилучення коштів фізичними особами або

починається масове неповернення кредитів корпоративними клієнтами через погіршення їх фінансового стану. Зауважимо, що на сьогодні для банків України характерним є невисокий ризик загрози їх фінансово-економічній безпеці, про що свідчить низька волатильність депозитного портфеля фізичних осіб, обчислена за щомісячними даними в 2021 році, ($K\sigma = 0,935\%$) та кредитного портфеля для суб'єктів господарювання ($K\sigma = 1,076\%$), тобто значення значно нижчі допустимого граничного значення – 10%.

Таблиця 1. Розрахунок узагальнюючого показника потенціалу фінансової безпеки банків України в 2020-2022 рр.

Норматив		01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	Потенціал фінансової безпеки		
					01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022
H2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	19,66	21,98	18,01	0,97	1,20	0,80
H3	Норматив достатності основного капіталу (не менше 7%)	13,50	15,67	11,99	0,93	1,24	0,71
H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	94,35	86,82	89,13	0,57	0,45	0,49
H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)	17,61	19,14	18,60	0,30	0,23	0,26
H8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	105,00	87,39	72,35	0,87	0,89	0,91
H9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %)	7,02	4,10	3,71	0,72	0,84	0,85
H11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)	0,0002	0,0002	0,0005	1,0000	1,0000	1,0000
H12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)	0,13	0,10	0,17	1,00	1,00	1,00
	Узагальнюючий показник фінансової безпеки	x	x	x	0,7447468	0,7635898	0,6956018

Джерело: розроблено автором за даними [14].

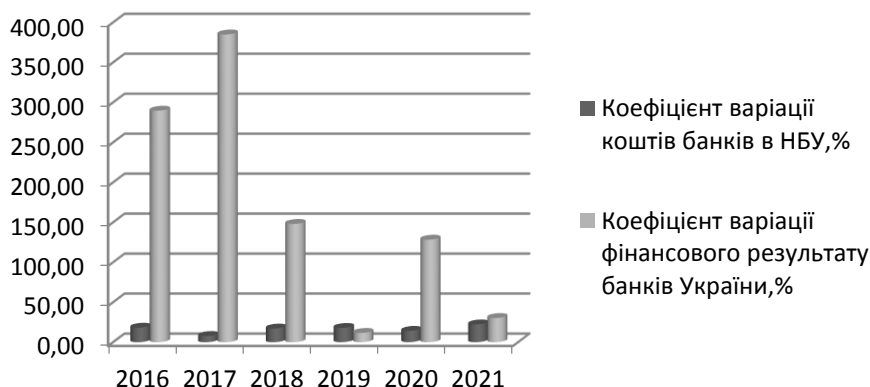
Необхідною умовою фінансово-економічної безпеки банків є щоденне підтримання банками достатнього рівня ліквідних коштів, зокрема коштів на коррахунку в НБУ, для своєчасного виконання своїх зобов'язань. Висока волатильність цих коштів може свідчити про ситуативне управління активами і пасивами та підвищений ризик ліквідності, можливу потенційну загрозу для фінансово-економічної безпеки банку. Проведений аналіз

динаміки коштів на коррахунку НБУ за 2016-2021 рр показав, що банки підтримували високоліквідні кошти на достатньому рівні. Водночас слід звернути увагу, що у 2021 р. частка коштів на коррахунку в НБУ в загальних активах банків була дещо нижчою порівняно з попередніми роками, залишаючись на достатньому рівні. Також для коштів на коррахунку в НБУ була характерна більш висока мінливість, волатильність становила 22,23%. Хоча їх волатильність і була на

допустимому рівні, втім це був найвищий рівень за останніх 5 років

(у 2016 р. 18,11%) (рис. 1).

Рис. 1. Рівень волатильності коштів банків в НБУ та фінансового результату діяльності банків у 2016-2021 рр.

Джерело: розроблено автором за даними [14].

Ліквідність і прибутковість є дві важливі складові фінансово-економічної безпеки банків. Між ліквідністю і прибутковістю діяльності банків існує тісний зв'язок. Намагання банків забезпечити високоприбуткову діяльність, як правило, супроводжується зростанням ризику ліквідності. І якщо протягом останніх 5-ти років волатильність високоліквідних коштів банків була на допустимому рівні, то прибутковість діяльності мала дещо хаотичний характер. І хоча з 2018 року банківська система була прибуткова, в той же час простежувалась висока волатильність фінансового результату. Висока волатильність фінансового в банків була у 2020 році (рис. 1). У 2021 році ситуація стабілізувалася і мінливість фінансового результату по системі банків знаходилася на допустимому рівні ($K\sigma = 30,2\%$). Водночас слід звернути увагу на від'ємне значення коефіцієнта парної кореляції між волатильністю коштів на коррахунку в НБУ та прибутковістю ($r = -0,736$). На разі, використання багатоваріатного підходу для оцінки фінансово-економічної безпеки банків з використанням економіко-статистичних методів дозволить банкам підвищити ефективність превентивних методів управління фінансово-економічною безпекою банків.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Формування ефективної системи управління фінансово-економічною безпекою банків має базуватися на системно-синергетичному підході, відповідно якого основою безпеки банків є дотримання динамічної рівноваги та стійкості в широкому розумінні, включаючи стійкість траєкторії розвитку, стійкість атрактора і структурну стійкість. Ефективна система управління фінансово-економічною безпекою банків має включати такі складові, як: діагностика наявного потенціалу безпеки банку та постійний його моніторинг; адаптаційний (стабілізуючий) механізм; забезпечення отримання синергетичного ефекту. Для оцінки потенціалу фінансової безпеки банків розроблено узагальнюючий показник, який розраховується на основі оцінки ризиків та наявного потенціалу міцності банку. Запропоновано використовувати сигнали раннього оповіщення, які враховують динаміку та мінливість ліквідності та результативності діяльності банків з врахуванням їх взаємозв'язку. Здійснена експериментальна апробація запропонованих інструментів за даними фінансової звітності банків засвідчила про їх адекватність та дозволила визначити напрями підвищення ефективності управління фінансово-економічною безпекою банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2-х т. Т. 2. Безпека фінансових інститутів. Київ: УБС НБУ, 2014. 715 с.
2. Вовк В. Теоретичні засади забезпечення фінансової безпеки банку. Проблеми економіки. № 4. 2012. С. 200-204.
3. Євченко Н. Г., Криклій О. А. Вплив податкових ризиків на фінансову безпеку банку. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. Вип. 25. С. 45-52.
4. Полторак А. С. Теоретична концептуалізація фінансової безпеки держави. *Фінансовий простір*. 2020. № 4(40). С. 27-36.
5. Роденко С. С. Дефініції фінансово-економічної безпеки банку. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 155-166 (с. 160).
6. Шевців Л. Ю, Сенишин Г. Б. Шляхи підвищення фінансової безпеки банків України в умовах глобалізаційних викликів. *Бізнесінформ*. № 9. 2020. С. 254-262.
7. Щербатих Д. В., Шпильовий Б. В. Підходи та загрози до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Економічні науки». 2016. № 1. С. 141-148.
8. Карчева Г. Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України. НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. К. 2012. 520 с.
9. Комплексні оцінки в системі комплексного управління підприємством / за заг. ред. Ю. Г. Лисенко. Донецьк: ООО "Юго-Восток, ЛТД", 2003. 120 с.
10. Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки України: монографія / [Г. Т. Карчева, А. Я. Кузнецова, Н. Р. Швець та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. Київ: ДВНЗ«Університет банківської справи», 2019. 311 с.
11. Гребенюк Н. О. Фінансова безпека банків: система розпізнавання загроз та усунення ризиків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Економічна». Випуск «Економічна». 2016. С. 53-64.
12. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України / (Г. Т. Карчева, Т. С. Смовженко, В. І. Міщенко та ін.); за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 276 с.
13. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277.
14. Офіційний сайт Національного банку України: веб-сайт. URL: <http://bank.gov.ua/>

REFERENCES

1. Baranovskyy, O. I. (2014). *Filosofija bezpeky: monografija: u 2-kh t. T. 2. Bezpeka finansovykh instytutiv*. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
2. Vovk, V. (2012). Teoretychni zasady zabezpechennja finansovoi bezpeky banku. *Problemy ekonomiky*, 4, 200-204 [in Ukrainian].
3. Jevchenko, N. Gh., & Krykljij, O. A. (2009). Vplyv podatkovykh ryzkyv na finansovu bezpeku banku. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskojji systemy Ukrajinu: zbirnyk naukovykh pracj*, 25, 45-52 [in Ukrainian].
4. Poltorak, A. S. (2020). Teoretychna konceptualizacija finansovoi bezpeky derzhavy. *Finansovyj prostir*, 4(40), 27-36 [in Ukrainian].
5. Rodenko, S. S. (2018). Definiciji finansovo-ekonomichnoji bezpeky banku. *Ekonomichnyj analiz*, 28(4), 155-166 [in Ukrainian].
6. Shevciv, L. Ju & Senyshyn, Gh. B. (2020). Shljakhy pidvyshhennja finansovoi bezpeky bankiv Ukrajinu v umovakh globalizacijnykh vyklykiv. *Biznesinform*, 9, 254-262 [in Ukrainian].
7. Shherbatykh, D. V., & Shpyljovij, B. V. (2016). Pidkhody ta zaghyrozy do formuvannja finansovo-ekonomichnoji bezpeky bankivskijkh ustanov. *Visnyk Cherkasjkogho universytetu. Serija «Ekonomichni nauky»*, 1, 141-148 [in Ukrainian].
8. Karcheva, Gh. T. (2012). *Efektivnistj funkcionuvannja ta perspektyvy rozvytku bankivskojji systemy Ukrajinu*. NAN Ukrajinu; In-t ekon. ta proghnozuv. Kyiv [in Ukrainian].

www.econa.org.ua

9. Lysenko, Ju. Gh. (2003). Kompleksni ocinky v systemi kompleksnogho upravlinnja pidpryjemstvom. Doneck: OOO "Jugho-Vostok, LTD" [in Ukrainian].
10. Karcheva, Gh. T., Kuznjecova, A. Ja., & Shvecj, N. R. (2019). Mekhanizmy zabezpechennja efektyvnosti ta konkurentospromozhnosti bankivskojji systemy ta ekonomiky Ukrainy. Kyjiv: DVNZ«Universytet bankivskojji spravy» [in Ukrainian].
11. Ghrebenjuk, N. O. (2016). Finansova bezpeka bankiv: systema rozpoznavannja zaghroz ta usunennja ryzykiv. *Visnyk Kharkivskojjogo nacionaljnogho universytetu imeni V. N. Karazina. Serija «Ekonomichna»*, 53-64 [in Ukrainian].
12. Karcheva, Gh. T., Smovzhenko, T. S., & Mishhenko V. I. (n.d.). *Efektyvnistj ta konkurentospromozhnistj bankivskojji systemy Ukrainy*. Kyjiv: DVNZ «Universytet bankivskojji spravy» [in Ukrainian].
13. Metodichni rekomendaciji shhodo rozrakhunku rivnja ekonomichnoji bezpeky Ukrainy, zatverdzhenykh nakazom Ministerstva ekonomichnogho rozvytku ta torghivli Ukrainy vid 29.10.2013 r. # 1277 [in Ukrainian].
14. National Bank of Ukraine, official website. Retrieved from: <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].